

Från hypotext till hypertext

Den kulturella ikonerna som instrument för kommunikation och reflektion kring samtiden

Hans Lund, *Kulturella ikoner i text, musik och bild*. Stockholm: Carlsson Bokförlag, 2012.

Det som är gemensamt för kulturella ikoner av skilda slag är att de under längre eller kortare tid har integrerats i vår vardag; de har etablerat sig i vår associationsfär. De konfirmerar sin plats i våra gemensamma kods-system och antar ständigt nya innebörder och former.

De flesta människor har en högst personlig relation till kulturella ikoner. Det kan vara mer påtagliga artefakter som Eiffeltornet (Paris), da Vincis *Mona Lisa*, Frihetsgudinnan i New York, Ivo Jima (fotografiet med resandet av det amerikanska stjärnbaret 1945), Taj Mahal i Indien eller Munchs målning *Skriet*,

mytiska byggnader som Babels torn, eller musikstycken som Beethovens "femta".

Kulturella ikoner kan också vara i form av korta sentenser som Julius Caesars berömda "veni vidi vici" (jag kom, jag såg, jag segrade), eller Winston Churchills "blood, sweat and tears", för att inte tala om William Shakespears "to be or not to be", eller Barack Obamas "yes, we can".

Det kan även gälla verkliga personer. De kan bli kulturella ikoner när de lyfts ur sitt vanliga kulturella sammanhang; bland dessa kan nämnas Nelson Mandela, prinsessan Diana, Einstein, Marilyn Monroe och Michael Jackson. Den kulturella ikonerna uppstår i betraktarens öga; och den består av symboler, fenomen, konstverk och olika slags artefakter som används och omtolkas i andra sammanhang än det ursprungliga.

Det händer något när historiskt välkända "objekt" ändrar skepnad eller placeras i en ny kontext.

Det går att diskutera kring dessa frågor med hållpunkt i Roland Barthes begrepp *text*, i dess grundbetydelse väv, konstruktion eller strukturerat tecken (Barthes 1977). Lundadocenten Hans Lund, mångårig forskare

inom fältet intermediala studier (se bl.a. Lund 1982; 2002), har denna utgångspunkt och talar i sin inspirerande bok utifrån begreppen "Hypertextualitet och rewriting" (Genette 1997). "Kulturella ikoner har med förflyttning att göra", menar Lund. Man kan säga att en text transformeras till en annan text genom ändring av skepnad eller byte av kontext. *Hypotext* och *hypertext* blir således användbara termer vid studiet av kulturella ikoner. Den kulturella ikonerna kan sägas vara en konstruktion som består av en interaktion mellan en hypotext, det kan vara en sentens, en bild eller objekt å ena sidan, och en eller ett flertal hypertexter, det vill säga parafrafer på denna sentens, bild eller objekt å andra sidan.

Med parafrafer avses här omdiktning eller variation, det vill säga att de parafraferade objekten förflyttas ut ur deras ursprungliga kontext. Parafraferens ärende kan variera, men fokus ligger gärna i nuet eller i det närvarande. Parafrafer kan läggas till parafrafer och artefakten eller objektet kan anpassas till ett brett spektrum av skilda sammanhang bortom originalens betydelsefält; det kan handla om marknadsföring eller reklam, politiska kommentarer

eller dagsaktuell situationskomik. Objekten laddas med nya innebörder, och som kulturella ikoner går de att läsa.

Lund exemplifierar bland annat med målningen *Mona Lisa*. Den hänger på Louvren i Paris och är en hypotext, medan alla de olika kända transformationerna av målningen i tryckt form som vi möter utanför Louvren är hypertexter. Det är interaktionen här emellan som utgör den kulturella ikonerna Mona Lisa. "Varje hypertext som bygger på hypotexten/målningen Mona Lisa expanderar den kulturella ikonerna Mona Lisa".

Med det välbekanta vykortet i collageteknik, *Mona President*, där Patrick Blanchard har bytt ut Mona Lisas ansikte mot François Mitterrand, "går Blanchards hypertext i dialog med vår minnesbild av hypotexten Mona Lisa och med alla de reproduktioner och parafraaser vi genom åren har sett av denna målning". Den spanske konstnären Salvador Dalís mustaschprydda Mona Lisa hör till de hypertexter som kanske fått störst uppmärksamhet internationellt.

Vid sidan av Munchs Skriet kan Mona Lisa sägas vara den okrönte drottningen bland världens alla kulturella ikoner. "Målningen är inte

längre Leonardos. Den tillhör oss alla", säger Hans Lund.

Författaren diskuterar också kring frågan om det kan bli så att svärmen av olika hypertexter i alla möjliga kontexter som drar åt olika håll, kan bidra till att originalet(n) på sikt banaliseras och rent av tappas på sin innebörd. Så kan det vara. Walter Benjamin har i en uppmärksam artikel diskuterat kring detta. Han framhåller att det också kan vara precis det motsatta förhållandet, det vill säga att det som går förlorat när ett konstverk reproduceras på vykort, affischer och liknande är originalets engångskaraktär, det han kallar konstverkets aura (Benjamin 1969). Medan originalet behåller sin aura kan kopiorna, hypertexterna, bara

kan ge en svag återglans av denna aura. Det unika följer inte med vid reproduktionen, däremot kan genom upprepningens magi originalets aura istället förstärkas genom upprepningens magi.

Hans Lund har skrivit en engagerande, faktarik och lärorik bok, den första större översikten på svenska om kulturella ikoner. Förutsättningarna finns nog för att Lunds bok med tiden i sig själv kan bli en smärre kulturell ikon!

REFERENSER

- Barthes, Roland, 1977. *Image, Music, Text*. London: Fontana.
- Benjamin, Walter, 1969. "Konstverket i reproduktionsåldern", i Benjamin, W., *Bild och dialektik*. Lund: Bo Cavefors förlag.
- Genette, Gérard, 1997. *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. Lincoln och London: University of Nebraska Press.
- Lund, Hans, 1982. *Texten som tavla: Studier i litterär bildtransformation*. Lund: Liber förlag.
- Lund, Hans, 2002 (red.). *Intermedialitet: Ord, bild och ton i samspel*. Lund: Studentlitteratur.

Roger Jacobsson, docent
Kulturella Perspektivs
redaktör